



Sygn. akt IV CSK 26/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 30 listopada 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Hubert Wrzeszcz (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Karol Weitz (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Syndyka masy upadłości C. Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w upadłości likwidacyjnej w S. przeciwko Z. Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością w G. o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 30 listopada 2017 r.,
skargi kasacyjnej strony powodowej od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...) z dnia 10 grudnia 2015 r., sygn. akt I ACa (...),

- 1. oddala skargę kasacyjną;**
- 2. zasądza od strony powodowej na rzecz strony pozwanej kwotę 2700 zł (dwa tysiące siedemset złotych) tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Syndyk masy upadłości „C.” spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w upadłości likwidacyjnej w S. (dalej: „C.”) w pozwie z dnia 24 marca 2014 r. przeciw Z. Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością w G. (dalej: „Z.”) domagał się zapłaty kwoty 131 500 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 6 września 2013 r.

Wyrokiem z dnia 12 listopada 2014 r. Sąd Okręgowy w G. oddalił powództwo.

Sąd ustalił, że C. w dniu 28 grudnia 2011 zawarła z G. H. i M. H., współnikami spółki cywilnej G. G. H., M. H. (dalej: „G.H. i M.H.”) umowę inwestycyjną (dalej: „Umowa Inwestycyjna”). Na mocy Umowy Inwestycyjnej G.H. i M.H. powierzyli C. na okres 6 miesięcy kwotę 32 875 zł, a C. zobowiązała się ją inwestować, a następnie przeznaczyć środki pieniężne tytułem wpłaty za samochód marki BMW o wartości 131 500 zł w salonie samochodowym Z. G.H. i M.H. zobowiązali się do zawarcia umowy sprzedaży wskazanego samochodu ze Z. C. zobowiązała się do wpłaty na rzecz Z. zaliczki na poczet ceny samochodu, a po upływie 6 miesięcy - do zapłaty na rzecz Z. pozostałej części tej ceny.

W dniu 29 grudnia 2011 r. C. zapłaciła na rzecz Z. zaliczkę w kwocie 13 150 zł na poczet ceny sprzedaży samochodu zamówionego przez G.H. i M.H., a w dniu 29 czerwca 2012 r. zapłaciła na rzecz Z. pozostałą część ceny w kwocie 118 350 zł. Z. przeniosła na rzecz G.H. i M.H. własność samochodu i wydała go nabywcom.

Na skutek wniosku z dnia 27 grudnia 2012 r. Sąd Rejonowy postanowieniem z dnia 3 lipca 2013 r. ogłosił upadłość likwidacyjną C.. W dniu 20 sierpnia 2013 syndyk C. wezwał Z. do zapłaty kwoty 206 500 zł, w tym kwoty 131 500 zł uiszczonej na mocy Umowy Inwestycyjnej tytułem zapłaty ceny sprzedaży za samochód nabyty od Z. przez G.H. i M.H., powołując się na art. 127 ust. 1 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe i naprawcze (obecnie Prawo upadłościowe, jedn. tekst: Dz. U. z 2016 r., poz. 217 ze zm., dalej: „p.u.n.”). Z. odmówiła zapłaty żądanej kwoty.

Sąd uznał, że Umowa Inwestycyjna nie była nieważna z tego powodu, że C. prowadziło działalność inwestycyjną bez zezwoleń wymaganych do prowadzenia takiej działalności. Zawarte w niej zastrzeżenie przez G.H. i M.H. świadczenia przez

C. na rzecz Z. zakwalifikował jako umowę o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 k.c.). Przyjął również, że Umowa Inwestycyjna jest bezskuteczna z mocy prawa, gdyż spełnia przesłanki określone w art. 127 ust. 1 p.u.n. Zawarto ją w okresie roku przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości C., a świadczenie C. rażąco przekraczało wartość świadczenia, które C. otrzymała od G.H. i M.H.

W ocenie Sądu bezskuteczność Umowy Inwestycyjnej spowodowała, że spełnione na jej podstawie przez C. na rzecz Z. świadczenie było nienależne. Roszczenie o jego zwrot przysługuje jednak nie przeciwko Z., a przeciwko G.H. i M.H., gdyż spełnione zostało ono w interesie G.H. i M.H. Umowa sprzedaży samochodu zawarta między G.H. i M.H. a Z. była ważna i została przez Z. wykonana. W efekcie G.H. i M.H. odnieśli korzyść kosztem C., gdyż stali się oni właścicielami samochodu, a C. zapłaciło za nich cenę jego zakupu. Z. nie znając Umowy Inwestycyjnej i w warunkach wymagalności swojego roszczenia o zapłatę ceny sprzedaży za samochód nie mogła w świetle art. 356 § 2 k.c. odmówić przyjęcia świadczenia od C. jako osoby trzeciej dokonującej zapłaty za dłużników Z., tj. za G.H. i M.H.

Apelację od wyroku z dnia 12 listopada 2014 r. wniósł powód, tj. syndyk C. Wyrokiem z dnia 10 grudnia 2015 r. Sąd Apelacyjny w (...) oddalił apelację.

Sąd Apelacyjny podzielił ustalenia faktyczne poczynione w pierwszej instancji, dokonał jednak częściowo odmiennej niż Sąd Okręgowy oceny prawnej tych ustaleń. Przyjął, że Umowa Inwestycyjna miała charakter pozorny i w rzeczywistości łączyła w sobie elementy depozytu nieprawidłowego (art. 845 k.c.) i umowy pożyczki (art. 720 k.c.). W ramach tych umów mieści się przeniesienie własności środków pieniężnych z możliwością rozporządzania nimi i obowiązkiem zapłaty kwoty przewyższającej kwotę wpłaconą. Pod ukrytym zyskiem kryły się odsetki, które przekraczały jednak maksymalną wysokość określoną w art. 359 § 2¹ k.c. Nie spowodowało to, że ich zastrzeżenie było nieważne, gdyż inny skutek przewiduje w takiej sytuacji art. 359 § 2² k.c. Podobnie, chociaż C. nie dysponowała zezwoleniem na czynności bankowe, to w świetle art. 170 ust. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (jedn. tekst: Dz. U. z 2017 r., poz. 1876) nie spowodowało to nieważności Umowy

Inwestycyjnej. Ponadto nie można uznać Umowy Inwestycyjnej za bezskuteczną w świetle art. 127 ust. 1 p.u.n., ponieważ była ona jedynie czynnością zobowiązującą, a powołany przepis odnosi się wyłącznie do czynności rozporządzających.

Następnie Sąd Apelacyjny podkreślił, że wprowadzie spełnienie świadczenia pieniężnego jest w zasadzie czynnością prawną, jednak nie dotyczy to sytuacji, w której zapłata należności jest realizacją zobowiązania naruszającego art. 359 § 2² k.c., gdyż brak w tym zakresie ważnej podstawy (*causa*) do takiej zapłaty. Dług nie istnieje bowiem w granicach, w których przekroczone zostały dopuszczalne odsetki maksymalne.

W ocenie Sądu skutki czynności prawnej wynikające z naruszenia art. 359 § 2² k.c. są dalej idące niż bezskuteczność czynności prawnej w stosunku do masy upadłości na podstawie art. 127 ust. 1 p.u.n. W wypadku, gdy zapłata dokonana na podstawie takiej czynności prawnej przed ogłoszeniem upadłości była świadczeniem nienależnym (art. 410 § 2 k.c.), jest to wystarczająca podstawa do domagania się jej zwrotu do masy upadłości. W okolicznościach sprawy spełnienie świadczenia nienależnego nastąpiło w wykonaniu zobowiązania naruszającego art. 359 § 2² k.c. i skutki tego naruszenia konsumują bezskuteczność czynności prawnej na podstawie art. 127 ust. 1 p.u.n. Zapłata dokonana przez C. na rzecz Z. była nienależna w zakresie, w którym obejmowała kwotę przenoszącą odsetki maksymalne zgodnie z art. 359 § 2² k.c., była natomiast świadczeniem należnym zwalniającym z długu tylko w zakresie, w którym obejmowała kwotę 32 875 zł i dopuszczalne od tej kwoty odsetki maksymalne.

Podzielając pogląd, że w okolicznościach sprawy doszło do wykorzystania konstrukcji umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 k.c.), Sąd wskazał, iż w zakresie, w którym dłużnik spełnia na rzecz tej osoby świadczenie, które było - ze względu na wadliwość stosunku pokrycia - świadczeniem nienależnym, może on domagać się zwrotu tego świadczenia od tego podmiotu, który wzbogacił się. Skoro w okolicznościach sprawy Z. wykonała ważną umowę sprzedaży samochodu przenosząc jego własność na rzecz G.H. i M.H. (stosunek waluty), to nie jest ona bezpodstawnie wzbogacona. Bezpodstawne wzbogacenie

pojawiło się natomiast w majątku G.H. i M.H., skoro nabyli ono samochód warty 131 500 zł wpłacając na rzecz C. jedynie kwotę 32 875 zł.

W zakresie, w którym C. spełniła świadczenie pieniężne na rzecz Z. z ważnej części zobowiązania (kwota 32 875 zł wpłacona przez G.H. i M.H. i kwota dopuszczalnych maksymalnych odsetek), chodziło o czynność odpłatną, w związku z czym w tych granicach nie było przesłanek do zastosowania art. 127 ust. 1 i art. 134 p.u.n.

Ponadto, według Sądu, nawet, gdyby przyjąć, że zapłata kwoty 131 500 zł na rzecz Z. była czynnością bezskuteczną w rozumieniu art. 127 ust. 1 p.u.n., to żądanie jej zwrotu kierowane do Z. stanowi nadużycie prawa (art. 5 k.c.) z racji tego, że Z. wykonała ważną umowę sprzedaży samochodu (w ramach stosunku waluty), wobec czego nie jest bezpodstawnie wzbogacona.

W okolicznościach rozpatrywanej sprawy syndyk C. ma roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia wobec podmiotu, który faktycznie wzbogacił się w wyniku spełnienia nienależnego świadczenia (art. 410 § 2 k.c.). Domaganie się więc zapłaty od Z. byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (art. 5 k.c.).

Skargę kasacyjną od wyroku z dnia 10 grudnia 2015 r. wniósł powód. Zarzucił naruszenie art. 359 § 2² k.c., art. 127 ust. 1 i art. 134 p.u.n. oraz art. 5 k.c. Wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i jego zmianę przez zasądzenie od pozwanej na rzecz powoda kwoty 131 500 zł z odsetkami od dnia 6 września 2013 r. do dnia zapłaty.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Podstawowe znaczenie mają zarzuty naruszenia art. 127 ust. 1 i art. 134 p.u.n.

Punktem wyjścia dla oceny zastosowania tych przepisów w sprawie musi być to, że zapłata, zarówno gotówkowa, jak i bezgotówkowa, jest czynnością prawną (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2009 r., I CSK 154/09, OSNC-ZD 2010, nr C, poz. 70, z dnia 24 maja 2012 r., II CSK 546/11, OSNC 2013,

nr 2, poz. 24, z dnia 14 listopada 2012 r., II CSK 157/13, nie publ.). W sprawie taką czynnością C. była zapłata kwoty 131 500 zł dokonana na rzecz Z. Wątpliwości budzi to, czy dokonana została ona nieodpłatnie albo odpłata za to rozporządzenie była rażąco nieekwiwalentna.

W tym kontekście znaczenia nabiera szczególny układ podmiotowy, w ramach którego C. dokonała zapłaty. Trafnie przyjęto, że Umowa Inwestycyjna była umową o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 k.c.). Rozporządzenie C. dokonane w postaci zapłaty kwoty 131 500 zł wiązało się z przysporzeniem na rzecz dwóch stron, tj. G.H. i M.H. (umorzenie długu wobec Z. z tytułu umowy sprzedaży samochodu) oraz Z. (uzyskanie praw majątkowych). Podwójnie przysparzający skutek zapłaty kwoty 131 500 zł powoduje, że jej odpłatność należy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach, tj. w relacji do G.H. i M.H. (stosunek pokrycia) oraz w relacji do Z. (stosunek zapłaty, por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2017 r., III CSK 122/16, nie publ.).

Okoliczność, że czynność rozporządzająca (zapłata) zostaje dokonana celem wykonania zaciągniętego zobowiązania, nie przesądza o jej odpłatności. Decyduje tu to, czy odpłatny (ekwiwalentny) charakter miało zaciągnięcie zobowiązania do tego rozporządzenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2017 r., III CSK 122/16, nie publ.). W relacji do G.H. i M.H. ocena zapłaty dokonanej przez C. na rzecz Z. wymaga więc uwzględnienia faktu, że zapłata ta stanowiła wykonanie zobowiązania C. w stosunku do G.H. i M.H., które w Umowie Inwestycyjnej nie było zrównoważone zobowiązaniem G.H. i M.H. do ekwiwalentnego świadczenia na rzecz C., skoro C. zobowiązało się do zapłaty kwoty 131 500 zł na rzecz Z. w zamian za kwotę 32 875 zł uzyskaną od G.H. i M.H. Rozpatrując więc zapłatę kwoty 131 500 zł dokonaną przez C. tylko w relacji między C. a G.H. i M.H. (stosunek pokrycia), należałoby dojść do wniosku, że spełnia ona kryteria określone w art. 127 ust. 1 p.u.n.

Inaczej rzecz się jednak przedstawia w relacji do Z. Przysporzenie, które ona otrzymała, tj. kwota 131 500 zł, nie może być potraktowane jako nieodpłatne lub nieekwiwalentne. Przy jego ocenie trzeba bowiem uwzględnić nie tylko to, czy Z. spełniła świadczenie ekwiwalentne na rzecz C. (stosunek zapłaty), ale także to, czy

spełniła (przysporzyła) takie świadczenie na rzecz G.H. i M.H. (stosunek waluty). Uwzględnienie tej okoliczności pozwala stwierdzić, że przysporzenie, które Z. uzyskała od C., nie było nieodpłatne, gdyż w zamian za zobowiązanie do zapłaty przeniosła ona na G.H. i M.H. własność samochodu i wydała go im. W sprawie nie kwestionowano ekwiwalentności tego świadczenia. Oceniając wobec tego zapłatę kwoty 131 500 zł dokonaną przez C. na rzecz Z. należy przyjąć, że w tej relacji nie spełnia ona kryteriów określonych w art. 127 ust. 1 p.u.n.

W tych okolicznościach godny ochrony interes Z. sprzeciwia się uznaniu zapłaty kwoty 131 500 zł przez C. na rzecz Z. za bezskuteczną względem masy upadłości C. ze skutkiem - w stosunku do Z. - określonym w art. 134 p.u.n. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2017 r., III CSK 122/16, nie publ.). Przesądza to, że - jakkolwiek z innych przyczyn niż wskazane przez Sąd Apelacyjny - przepisy art. 127 ust. 1 i art. 134 p.u.n. nie miały zastosowania do zapłaty kwoty 131 500 zł na rzecz Z. dokonanej przez C. z tym skutkiem, żeby powód mógł się obecnie domagać od Z. zwrotu tej zapłaty na rzecz masy upadłości C.. Zarzuty naruszenia tych przepisów są więc bezzasadne. Odrębną kwestią, której nie trzeba w tym miejscu analizować, jest to, czy przedmiotowa zapłata mogłaby zostać uznana na podstawie art. 127 ust. 1 p.u.n. za bezskuteczną wobec masy upadłości C. z tym skutkiem, że powód mógłby w myśl art. 134 p.u.n. żądać zwrotu od G.H. i M.H. wartości uzyskanego przez nich - i niezrównoważonego ekwiwalentną odpłatą - przysporzenia.

Na rzecz przyjętej wykładni przemawia взгляд na to, że celem zastrzeżenia świadczenia na rzecz osoby trzeciej (art. 393 § 1 k.c.) jest głównie to, aby doszło do „skrócenia drogi świadczenia”. Gdyby G.H. i M.H. jako zastrzegający zrezygnowali z tego „skrót”, zamierzony skutek mogliby osiągnąć przez dwie odrębne czynności prawne i dwa świadczenia, tj. najpierw uzyskaliby zapłatę od C. jako dłużnika, a następnie spełniliby swoje świadczenie na rzecz Z.. W takim wypadku z mocy art. 127 ust. 1 p.u.n. bezskutecznością mogłaby zostać objęta jedynie zapłata przez C. na rzecz G.H. i M.H., a Z. mogłaby być - w związku z tą bezskutecznością - adresatem żądania zwrotu świadczenia tylko w razie spełnienia przesłanek, które określa art. 407 k.c., tj. gdyby uzyskała swoją korzyść nieodpłatnie (*in casu* sytuacja

taka nie miała miejsca, por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2017 r., III CSK 122/16, nie publ.).

Skarżący zarzucił także naruszenie art. 359 § 2² k.c., które miało polegać na tym, iż Sąd Apelacyjny miał uznać, iż zastrzeżenie wynagrodzenia ponad wysokość odsetek maksymalnych było nieważne.

Pomijając to, że wbrew twierdzeniom skarżącego Sąd Apelacyjny nie uznał, iż zastrzeżenie odsetek większych niż odsetki maksymalne miałyby skutkować tym, że zastrzeżenie to byłoby nieważne, stwierdzić należy, że wynikająca z przedmiotowego zastrzeżenia wadliwość Umowy Inwestycyjnej w okolicznościach sprawy nie wpływa na ocenę żądania skarżącego skierowanego do Z. W razie bowiem spełnienia świadczenia zastrzeżonego na rzecz osoby trzeciej (*in casu* - na rzecz Z.) wadliwość stosunku pokrycia (*in casu* - wynikająca z art. 359 § 2² k.c. częściowa nieskuteczność Umowy Inwestycyjnej) co do zasady - mimo art. 393 § 3 k.c. - nie jest źródłem roszczenia przyrzekającego (*in casu* - C.) do osoby trzeciej o zwrot spełnionego świadczenia. W takiej sytuacji przyrzekający może żądać zwrotu tylko od zastrzegającego (*in casu* - G.H. i M.H.), gdyż przyrzekający, świadcząc osobie trzeciej, czyni to w interesie i na rzecz (kosztem) zastrzegającego; w ten sposób spełnia obowiązek względem zastrzegającego, który ma charakter pierwszoplanowy, podczas gdy obowiązek względem osoby trzeciej ma jedynie charakter wtórny. Wola przyrzekającego jest ukierunkowana głównie na spełnienie świadczenia względem zastrzegającego, świadczenie powinno być zatem uznane za spełniane w relacji między przyrzekającym a zastrzegającym. W konsekwencji, jeżeli świadczenie było nienależne, bezpodstawnie wzbogaconym jest zastrzegający, którego wzbogacenie może polegać zwłaszcza na umorzeniu jego długu wobec osoby trzeciej. Możliwość żądania przez przyrzekającego zwrotu spełnionego świadczenia od osoby trzeciej wystąpi tylko wtedy, gdy - z punktu widzenia stosunku waluty (*in casu* - stosunku sprzedaży samochodu) - osoba ta otrzymała korzyść pod tytułem darmym, gdyż wtedy obowiązek zwrotu nienależnego świadczenia przechodzi z zastrzegającego na osobę trzecią na podstawie art. 407 k.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2017 r., III CSK 122/16, nie publ.).

W rezultacie częściowa wadliwość (bezskuteczność) Umowy Inwestycyjnej nie otwiera skarżącemu drogi do żądania od Z. zwrotu spełnionego świadczenia także w części, w której - ze względu na tę bezskuteczność - nie było ono należne G.H. i M.H., gdyż Z. nie uzyskała tej korzyści bezpłatnie w rozumieniu art. 407 k.c. W tych okolicznościach zarzut dotyczący naruszenia art. 359 § 2² k.c. nie może odnieść skutku.

Bezprzedmiotowy jest zarzut naruszenia art. 5 k.c., skoro niemożność żądania przez skarżącego od Z. zwrotu kwoty 131 500 zł wynika z tego, że zapłata tej kwoty na rzecz Z. w okolicznościach sprawy w relacji do Z. nie była bezskuteczna względem masy upadłości C. na podstawie art. 127 ust. 1 p.u.n.

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁴ oraz art. 98 § 1 i 3 w związku z art. 99 i art. 108 § 1 w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹, Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.

jw

r.g.